

Η πολιτική οικονομία των νεοσυντηρητικών αναδιαρθρώσεων στην ανώτατη εκπαίδευση

γράφει ο ΣΤΑΥΡΟΣ ΜΑΥΡΟΥΔΕΑΣ*

Το πανεπιστήμιο είναι ένας ειδικός θεσμός του καπιταλιστικού συστήματος. Έχει δυναμικό χαρακτήρα, δηλαδή μεταλλάσσεται. Οι μεταλλάξεις του συνδέονται με τα στάδια εξέλιξης του καπιταλιστικού συστήματος. Διακρίνονται τρεις «εποχές» του πανεπιστημίου (ερασμιακό, δημόσιο-κρατικό, επιχειρηματικό) που αντιστοιχούν σε τρία διαδοχικά στάδια του καπιταλιστικού συστήματος (ελεύθερος ανταγωνισμός, μονοπωλιακό στάδιο, νέο στάδιο μετά το 1973). Οι τρεις αυτές «εποχές» του πανεπιστημίου διαφέρουν όσον αφορά τη σύνδεση μεταξύ της ιδεολογικής, της κατανομτικής και της παραγωγικής λειτουργίας του. Το επιχειρηματικό πανεπιστήμιο χαρακτηρίζεται από την άμεση υπαγωγή της επιστήμης στο κεφάλαιο και τη μαζική εμφάνιση μισθωτής εργασίας στο εσωτερικό του (που αποτελεί αντικείμενο εξαγωγής υπεραξίας). Έχει μία πυραμιδοειδή διάρθρωση απαρτιζόμενο από τρεις βασικές κατηγορίες ιδρυμάτων με διαφοροποιημένες λειτουργίες. Η Αριστερά πρέπει να αντιπαρατεθεί στο επιχειρηματικό πανεπιστήμιο στη βάση ενός προγράμματος σύνδεσης διεκδικήσεων με τον κόσμο της εργασίας.

i * Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής

I. Μία νέα εποχή για το πανεπιστήμιο

Σήμερα είναι προφανές ότι το πανεπιστήμιο κατά τη διάρκεια των τελευταίων τεσσάρων δεκαετιών έχει διεθνώς μεταλλαχθεί δραματικά. Τα στοιχεία είναι πάμπολλα και αδιάψευστα. Μετατροπή της παλαιότερης κολεγιακής (με την έννοια του συμβουλίου ομοτίμων) δομής σε μία άλλη που προσιδιάζει περισσότερο σε επιχείρηση. Άμεση εμπορευματοποίηση της διδασκαλίας και της έρευνας και η αυξανόμενη ευθεία σύνδεση με επιχειρηματικά συμφέροντα και σκοπιμότητες. Αυξανόμενη οικονομική εξάρτηση από επιχειρηματικές δραστηριότητες έναντι της παλαιότερης κρατικής χρηματοδότησης. Πολλαπλασιασμός των ιδιωτικών μορφών ΑΕΙ. Εξάπλωση της μισθωτής εργασίας στο εσωτερικό του πανεπιστημίου και εμφάνιση πολλών νέων κοινωνικών ομάδων στο εσωτερικό του. Τα προαναφερθέντα είναι μόνο μερικά από τα νέα στοιχεία που έχουν εμφανιστεί.

Οι μεταλλάξεις αυτές εκδηλώνονται με πολλαπλές μορφές και ταχύτητες σε διαφορετικές χώρες. Κάποιες από αυτές (π.χ. η έμφαση στην έρευνα που συνδέεται με τη βιομηχανία) εμφανίζονται αρκετά παλιότερα σε ορισμένες χώρες (π.χ. στις ΗΠΑ ήδη από τον Μεσοπόλεμο και με αυξανόμενη ένταση κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (στο εξής Β' ΠΠ) και μετά με τον Ψυχρό Πόλεμο). Όμως, όλες οι εμπειρικές μελέτες συντείνουν στο ότι κατά την διάρκεια των τελευταίων τεσσάρων δεκαετιών (και ιδιαίτερα μετά την παγκόσμια καπιταλιστική κρίση του 1973) είναι που οι μετασχηματισμοί αυτοί γενικεύονται και αποκτούν τον χαρακτήρα ενός κυρίαρχου προτύπου – με βάση το αγγλοσαξονικό υπόδειγμα. Το τελευταίο τείνει να επιβληθεί, με την προώθησή του από ισχυρά διεθνή κέντρα, σχεδόν ομοιόμορφα παντού.

Μέσα στην Αριστερά και ιδιαίτερα στο μαρξιστικό ρεύμα της, η συζήτηση γύρω από αυτό τον μετασχηματισμό ξεκίνησε νωρίς. Άλλωστε η σημαντική βαρύτητα

στο εσωτερικό του φοιτητικού και πανεπιστημιακού στοιχείου μέτρησε καθοριστικά. Όμως, τουλάχιστον στη Δύση, η συζήτηση αυτή δεν μπόρεσε να συγκεφαλαιωθεί σε ένα αποτελεσματικό πολιτικό πρόγραμμα πάλης και συνεπώς δεν μπόρεσε να αποτρέψει τον μετασχηματισμό του πανεπιστημίου και τη συνακόλουθη διάλυση του φοιτητικού και πανεπιστημιακού κινήματος, έτσι όπως αυτό είχε συγκροτηθεί και ανδρωθεί με τα κινήματα του 1968.

Στην αρχή η συζήτηση αυτή δεν μπόρεσε να διακρίνει τον βαθύ δομικό χαρακτήρα του επερχόμενου μετασχηματισμού και θεώρησε ότι ήταν απλά μία νέα συγκυριακή και βραχύβια πολιτική. Σε αυτή την αστοχία συνέβαλε ιδιαίτερα η δημοφιλής τότε –και αλήστου μνήμης σήμερα– αλτουσεριανή ανοησία περί πανεπιστημίου-ιδεολογικού μηχανισμού του κράτους που υποτιμούσε πλήρως τον οικονομικό ρόλο του πανεπιστημίου. Σε ένα πιο σοβαρό επίπεδο, η αντίληψη περί συγκυριακής πολιτικής εκφράστηκε με τις απόψεις που υποστηρίζουν ότι είναι ο διευθυντισμός (managerialism) που εκπορεύεται από το νεοφιλελεύθερο «νέο δημόσιο μάντζιμεντ» που υπαγορεύει τις αλλαγές αυτές (π.χ. Chandler, Barry & Clark, 2002· Winter, 2009).

Σταδιακά όμως έγινε προφανές ότι ο μετασχηματισμός του πανεπιστημίου έχει δομικό και μακροχρόνιο χαρακτήρα. Έτσι, στον αντίποδα της προαναφερθείσας αντίληψης, διατυπώθηκαν μία σειρά αναλύσεις που αποσκοπούν να εντοπίσουν αυτή τη δομική αλλαγή. Έχουν προταθεί διάφοροι ορισμοί αυτής τη νέας μορφής πανεπιστημίου. Οι βασικότεροι είναι: ο ακαδημαϊκός καπιταλισμός [academic capitalism] (Slaughter & Leslie, 1997· Cantwell & Kauppinen, 2014· Münch, 2014· Slaughter & Rhoades, 2004· Jessop, 2017), το πανεπιστήμιο-επιχείρηση [enterprise university] (Marginson & Considine, 2000· Ditton, 2009) και το επιχειρηματικό πανεπιστήμιο [entrepreneurial university] (Clark, 1998· Μαυρουδέας, 1997, 2005).

Υπάρχουν πάρα πολλά κοινά στοιχεία μεταξύ των προαναφερθεισών προσεγ-

γίσεων δομικού μετασχηματισμού του πανεπιστημίου. Όμως υπάρχουν και σημαντικές αναλυτικές, μεθοδολογικές και εντέλει πολιτικές διαφορές. Ξεκινώντας από τον ίδιο τον ορισμό, ο όρος «ακαδημαϊκός καπιταλισμός» υπονοεί ότι προηγουμένως το πανεπιστήμιο δεν αποτελούσε τμήμα της λειτουργίας του καπιταλιστικού συστήματος, θέση εξόχως εσφαλμένη. Επίσης, ο όρος «πανεπιστήμιο-επιχείρηση» εστιάζει μωυπικά σε ορισμένες μόνο –και όχι απαραίτητα πλειοψηφικές– λειτουργίες του επιχειρηματικού πανεπιστημίου και παραγνωρίζει τις ευρύτερες διαστάσεις του. Αντίθετα, ο όρος «επιχειρηματικό πανεπιστήμιο» τονίζει ακριβέστερα τον συνολικό χαρακτήρα της νέας αυτής εποχής του (αστικού) πανεπιστημίου.

Η ανάλυση που ακολουθεί απορρέει από τις δύο προηγούμενες (Μαυρουδέας, 1997, 2005) και επανεξετάζει βασικά στοιχεία τους καθώς επίσης και προσθέτει αρκετά νεότερα, ιδιαίτερα σε σχέση με την ελληνική περίπτωση.

II. Περιοδολόγηση του καπιταλισμού και εποχές του πανεπιστημίου

Μία βασική ειδοποιός διαφορά της ανάλυσης του «Οι τρεις εποχές του πανεπιστημίου» (Μαυρουδέας, 2005) είναι ότι συνδέει τη διάκριση σταδίων (εποχών) του πανεπιστημίου με αντίστοιχα στάδια (περιόδους) του καπιταλισμού. Η θέση αυτή προκύπτει από τις ακόλουθες πραγματολογικές διαπιστώσεις.

Πρώτον, το πανεπιστήμιο γεννιέται με τον καπιταλισμό. Προκύπτει από τον σύνθετο τεχνικό χαρακτήρα της καπιταλιστικής διαδικασίας παραγωγής (σε αντίθεση με τους απλοϊκότερους και στενά εξαρτημένους από τη φύση αντίστοιχους των προκαπιταλιστικών διαδικασιών) και την αποξένωση των μέσων παραγωγής (και των τεχνικών γνώσεων για τον σχεδιασμό και την λειτουργία τους) από τους εργάτες (Μαυρουδέας,

2006). Αυτός είναι ο λόγος της συγκρότησης του πανεπιστημίου ως πεδίου επιστημονικής γνώσης αλλά και ως θεσμού διακριτού από την παραγωγή. Η διαπίστωση αυτή δεν επηρεάζεται από το ότι οι πρώτες πανεπιστημιακές σχολές αφορούσαν κυρίως παραγωγή διοικητικού προσωπικού για το κράτος και ελεύθερων επαγγελματιών. Σε όλες τις βασικές καπιταλιστικές χώρες πολύ σύντομα ο ρόλος του πανεπιστημίου ήταν και η παραγωγή τεχνολογικής καινοτομίας.

Δεύτερον, το καπιταλιστικό σύστημα εξελίσσεται περνώντας μέσα από διακριτά στάδια, δηλαδή περιόδους με διαφορετική «εσωτερική αρχιτεκτονική» του οικοδομήματός του. Ένα από τα σημαντικότερα αναλυτικά προτερήματα της μαρξιστικής ανάλυσης είναι η έμφαση που δίνει στη μελέτη της θεωρίας των σταδίων του καπιταλισμού.

Τρίτον, το πανεπιστήμιο και η γνώση ως παραγωγική δύναμη παίζουν καθοριστικό ρόλο στους μετασχηματισμούς και στα στάδια εξέλιξης του καπιταλιστικού συστήματος. Αυτό γίνεται ιδιαίτερα εμφανές στα προηγμένα στάδια.

Τέταρτον, οι μετασχηματισμοί του καπιταλισμού συνδέονται με μετασχηματισμούς του τρόπου λειτουργίας του πανεπιστημίου.

Μεθοδολογία περιοδολόγησης του καπιταλισμού

Με βάση τα παραπάνω, στις «Τρεις εποχές του πανεπιστημίου» (όπως και αλλού, π.χ. Ιωαννίδης & Μαυρουδέας, 2000· Ιωαννίδης & Μανρουδέας, 2003) προτάθηκε μία θεωρία και ανάλυση περιοδολόγησης του καπιταλισμού που παραμένει βάσιμη μέχρι σήμερα. Συνοπτικά, η περιοδολόγηση του καπιταλισμού διεξάγεται στο επίπεδο του κοινωνικού τρόπου παραγωγής και μέσα στο πλαίσιο της γενικής θεωρίας του. Κάθε ταξικός τρόπος παραγωγής συγκροτείται πάνω σε ένα σύνολο ταξικών σχέσεων παραγωγής, οι οποίες συνδέονται με τις έμμεσα μόνο ταξικά επηρεαζόμενες δυνάμεις παραγωγής. Οι τρόποι παρα-

γωγής διακρίνονται ανάλογα με τις θεμελιακές σχέσεις κατοχής και ελέγχου της κοινωνικής παραγωγής μεταξύ παραγωγών και μη παραγωγών τάξεων. Τα στάδια σε κάθε τρόπο παραγωγής βασίζονται στους μετασχηματισμούς και στους προκύπτοντες ειδικούς τύπους των βασικών σχέσεων κατοχής και ελέγχου. Συνεπώς, το κριτήριο περιοδολόγησης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής είναι οι μετασχηματισμοί στις διαδικασίες παραγωγής και ιδιοποίησης υπεραξίας. Αυτοί αφορούν κατεξοχήν, αλλά όχι μόνο, τη σφαίρα της παραγωγής και την αντίθεση κεφάλαιο-εργασία σε αυτήν. Επιπλέον, επειδή ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής συγκροτείται ως ένα σύστημα ανεξάρτητων ιδιωτικών κεφαλαίων σε ανταγωνισμό μεταξύ τους, οι διαδικασίες εξαγωγής υπεραξίας τροποποιούνται μέσα από τις διαδικασίες κοινωνικοποίησης της παραγωγής. Δηλαδή, η θεμελιακή σχέση του (η σχέση εκμετάλλευσης της μισθωτής εργασίας στην παραγωγή και η αντίθεση κεφαλαίου-εργασίας) εκφράζεται και τροποποιείται στην ανταλλαγή μέσω του ανταγωνισμού μεταξύ κεφαλαίων. Η ταξική πάλη είναι παρούσα σε όλο το εύρος του πεδίου αυτού και είναι αυτή που πυροδοτεί τόσο μετασχηματισμούς του συστήματος όσο και την ανατροπή του. Οι πολιτικές μορφές είναι απότοκοι, με σχετικούς βαθμούς ελευθερίας, των μετασχηματισμών της σχέσης-κεφάλαιο.

Οι μετασχηματισμοί στις διαδικασίες παραγωγής και ιδιοποίησης υπεραξίας βασίζονται, κατ' αρχήν, σε αλλαγές στη διαδικασία εργασίας και αποτελούν νέους συνδυασμούς σχετικής και απόλυτης υπεραξίας.

Με βάση τα παραπάνω μπορούμε να διακρίνουμε, κατά σειρά σημασίας, τις εξής βασικές κατηγορίες σχέσεων που διαφοροποιούν τα διάφορα στάδια του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής:

(1) Διαδικασία παραγωγής/εργασίας.

(2) Διαδικασία κοινωνικοποίησης της παραγωγής: (α) Διαδικασίες ανταγωνισμού (ενδοκλαδική και διακλαδική διάσταση, τάσεις που επηρεάζουν τη

συγκέντρωση και συγκεντροποίηση της παραγωγής κ.λπ.). (β) Χρηματοπιστωτικό σύστημα. (γ) Οικονομικές λειτουργίες του κράτους.

(3) Διαδικασίες διανομής εισοδήματος (μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας και μεταξύ μερίδων του κεφαλαίου).

(4) Μορφές εκδήλωσης των οικονομικών κρίσεων: η πρωτική τάση του ποσοστού κέρδους λόγω ανόδου της οργανικής σύνθεσης του κεφαλαίου αποτελεί την αιτία των κρισιακών τάσεων αλλά η μορφή εκδήλωσης τους εξαρτάται από ιστορικά συγκεκριμένα χαρακτηριστικά.

(5) Μορφές πολιτικής διαμεσολάβησης.

(6) Διεθνές σύστημα: ο ιμπεριαλισμός (δηλαδή ο διεθνής μηχανισμός οικονομικής εκμετάλλευσης που υποστηρίζεται από πολιτικο-στρατιωτικά μέσα) αποτελεί τον τρόπο με τον οποίο διαχρονικά ο καπιταλισμός οργανώνει το διεθνές σύστημα του. Επομένως, δεν είναι χαρακτηριστικό μόνο του μονοπωλιακού σταδίου αλλά γενικότερη σχέση. Ο χαρακτήρας του ιμπεριαλισμού μετασχηματίζεται από στάδιο σε στάδιο.

Από αυτή την θεωρία περιοδολόγησης προκύπτουν τα ακόλουθα στάδια:

(α) καπιταλισμός του ελεύθερου ανταγωνισμού (μέχρι τα τέλη του 19ου αι.)

(β) μονοπωλιακός καπιταλισμός υποδιαιρούμενος σε: 1) μονοπωλιακή φάση (κρίση του 1929 - Β' ΠΠ) και 2) κρατικο-μονοπωλιακή φάση (τέλος Β' ΠΠ - κρίση του 1973).

(γ) μετά την κρίση του 1973 ανοίγει ένα νέο στάδιο.

Το σημερινό στάδιο

Η συζήτηση για ένα νέο στάδιο του καπιταλισμού που ξεκίνησε μετά την κρίση του 1973 είναι εξαιρετικά εκτεταμένη. Οι δημοφιλέστερες εκδοχές της το ταυτίζουν είτε με τον νεοφιλελευθερισμό είτε με την παγκοσμιοποίηση είτε με τη χρηματοπιστωτικοποίηση. Συνήθως, μετακινούνται από την πρώτη προς την δεύτερη και την τρίτη εκδοχή και πλέον σε συνδυασμούς τους (νεοφιλελεύθερη

παγκοσμιοποίηση, παγκοσμιοποιημένη χρηματιστικοποίηση κ.λπ.). Οι φευγαλέες αυτές μεταλλάξεις προκύπτουν λόγω της απουσίας συνεκτικής θεωρίας περιодολόγησης. Πλέον, ιδιαίτερα τα ρεύματα του δυτικού μαρξισμού, άγονται και φέρονται από περιστασιακές «μόδες». Ο νεοφιλελευθερισμός είναι ένα σημαντικό ρεύμα που καθοδήγησε κύματα καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης (ιδιαίτερα από το 1980 μέχρι τις αρχές του 21ου αι.) αλλά έχει πλέον σαφώς ξεπεραστεί (ήδη από την παγκόσμια κρίση του 2008). Η παγκοσμιοποίηση διακήρυξε εσφαλμένα το τέλος της εθνικής οικονομίας και των ιμπεριαλιστικών συγκρούσεων. Πράγματι, ιδιαίτερα από τα τέλη του 1990 αυξήθηκε ραγδαία η διεθνοποίηση του κεφαλαίου, χωρίς όμως αυτό να σηματοδοτεί το τέλος της εθνικής οικονομίας και των ιμπεριαλιστικών συγκρούσεων. Σήμερα μάλιστα τα τελευταία επιστρέφουν ακόμη πιο έντονα (Manroudeas, 2019). Επιπλέον, φάσεις αύξουσας διεθνοποίησης του κεφαλαίου έχουν υπάρξει και στο παρελθόν («πρώτη παγκοσμιοποίηση» στα μέσα του 19ου αι.) χωρίς να αποτελούν ιδιαίτερο στάδιο. Τέλος, η «μόδα» της χρηματιστικοποίησης παραγωγίζει ότι η εξάπλωση του πλασματικού κεφαλαίου είναι μία διαδικασία που υπάρχει πάντα τον καπιταλισμό και που ήταν και σε άλλες ιστορικές περιόδους σημαντική. Σε καμία περίπτωση όμως δεν αποτελεί ένα νέο στάδιο ή ακόμη και έναν νέο καπιταλισμό (Manroudeas & Papadatos, 2018).

Παραμερίζοντας το πρόβλημα της ονοματολογίας, το νέο στάδιο που βρίσκεται εν εξελίξει μετά την κρίση του 1973 έχει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

(1) Στη διαδικασία παραγωγής γενικεύεται η χρήση ευλύγιστων μορφών εργασίας υποβοηθούμενων σε μεγάλο βαθμό από τη χρήση πληροφορικής (αν και η εφαρμογή της είναι σημαντικότερη σε δραστηριότητες της κυκλοφορίας παρά σε αυτές της παραγωγής) με αποτέλεσμα την ενίσχυση του διευθυντικού ελέγχου, την αύξηση του ποσοστού εκμετάλλευσης και σημαντικές οικονομίες στη χρήση σταθερού κεφαλαίου. Όμως,

η ευελιξία της εργασίας δεν οδηγεί σε μία τάση αποειδίκευσης, αλλά σε ένα σύνθετο τοπίο όπου άλλοι τύποι εργασίας αποειδικεύονται άλλοι επανειδικεύονται, υπερειδικεύονται ή πολυ-ειδικεύονται. Ακόμη όλοι αυτοί οι τύποι εργασίας αποτελούν πλέον συνδυασμούς χειρωνακτικής-διανοητικής εργασίας. Επιπλέον, μέσω της ευελιξίας της εργασίας ενισχύονται ξανά μετά από αρκετό καιρό οι διαδικασίες εξαγωγής απόλυτης υπεραξίας καθώς δίνεται η δυνατότητα αύξησης του πραγματικού χρόνου εργασίας πέραν του 8ώρου.

(2) Διαδικασία κοινωνικοποίησης της παραγωγής:

(α) Διαδικασίες ανταγωνισμού: Τα πολυκλαδικά μονοπώλια αποκτούν ιδιαίτερα βαρύνοντα ρόλο. Υπάρχει μία αντιφατική τόνωση των τάσεων συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης του κεφαλαίου. Ενώ υπό την πίεση της κρίσης το μέγεθος της μέσης επιχείρησης έχει περιοριστεί, υπάρχει μία σημαντική αύξηση της βαρύτητας του σταθερού κεφαλαίου (τόσο λόγω της μείωσης του μεριδίου των μισθών όσο και λόγω του κόστους της εισαγωγής νέων τεχνολογιών). Από την άλλη πλευρά, η συγκεντροποίηση του κεφαλαίου αυξάνει μέσω διαδοχικών κυμάτων ενοποιήσεων και εξαγορών, που συνδυάζεται όμως με την ταυτόχρονη αύξηση των υπεργολαβιών: συγκεντροποιούνται οι νευραλγικές δραστηριότητες ενώ δίνονται ως υπεργολαβίες οι δευτερεύουσες φασμασίες και πάντα υπό τον έλεγχο της κεντρικής επιχείρησης. Συνεπώς, ακόμη και στους κλάδους που οι υπεργολαβίες οδηγούν σε αύξηση του αριθμού των λειτουργούντων επιχειρήσεων, οι περισσότερες είναι εξαρτημένες ουσιαστικά από τις κεντρικές επιχειρήσεις.

(β) Χρηματοπιστωτικό σύστημα: Ενισχύεται ο ρόλος του πιστωτικού χρήματος και εμφανίζονται νέες μορφές χρήματος (ηλεκτρονικό κ.λπ.). Αναδιαρθρώνεται το χρηματοπιστωτικό σύστημα προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης του ρόλου των χρηματιστηρίων (αγγλοσαξονικό μοντέλο) σε βάρος των τραπεζών (ιαπωνογερμανικό μοντέλο). Επί-

σης, το τραπεζικό σύστημα μετακινείται από τις παραδοσιακές δραστηριότητες του (καταθέσεις και δάνεια) σε νέες δραστηριότητες χρηματο-οικονομικής διαμεσολάβησης (αμοιβαία κεφάλαια, ομόλογα κ.λπ.).

(γ) Οικονομικές λειτουργίες του κράτους: Αντίθετα με τις νεοφιλελεύθερες δοξασίες το κράτος δεν αποσύρεται αλλά αποκτά νέο ρόλο. Εγκαταλείπει μερικές οικονομικές δραστηριότητες στα ιδιωτικά κεφάλαια (ιδιωτικοποιήσεις) και υιοθετεί ιδιωτικο-οικονομικά κριτήρια λειτουργίας για τις εναπομένουσες κρατικές επιχειρήσεις (αυξάνοντας έτσι τον βαθμό εκμετάλλευσης για ένα τμήμα της εργατικής τάξης που παρέμεινε σχετικά προστατευόμενο το προηγούμενο χρονικό διάστημα). Πολλές λειτουργίες του απο-πολιτικοποιούνται και γίνονται μη υπόλογες σε δημόσιο έλεγχο (π.χ. ανεξάρτητες Κεντρικές Τράπεζες). Ιδιαίτερα μετά την εξάντληση του Νεοφιλελευθερισμού, το καπιταλιστικό κράτος επανέρχεται ξανά με σοσιαλφιλελεύθερες μορφές ως «κράτος-επιτελείο».

(3) Διαδικασίες διανομής εισοδήματος: Βασικό χαρακτηριστικό είναι η συστηματική μείωση του μεριδίου των μισθών. Επιδιώκεται να διατηρηθεί σταθερό εάν όχι να μειωθεί το κοινωνικό τμήμα της αξίας της εργασιακής δύναμης.

(4) Μορφές κρίσης: Οι κρίσεις υπερ-συσσώρευσης λόγω πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους εκφράζονται ολοένα και συχνότερα ως χρηματοπιστωτικές, εμπορικές και δημοσιονομικές κρίσεις.

5) Μορφές πολιτικής διαμεσολάβησης: Κρίση των μαζικών κομμάτων και στροφή προς χαλαρότερους πολιτικούς σχηματισμούς στην βάση επιμέρους συμφερόντων και ομάδων πίεσης. Καθοριστικός πολιτικός ρόλος των ΜΜΕ.

6) Διεθνές σύστημα: Κυριαρχούν η διεθνοποίηση του παραγωγικού κεφαλαίου και η αύξουσα σημασία των πολυεθνικών πολυκλαδικών μονοπωλίων. Αυτό για μία περίοδο συμβάδιζε με την εκτεταμένη απορρύθμιση των διεθνών κεφαλαιακών κινήσεων και την ενίσχυση περιφερειακών ολοκληρώσεων.

Όμως, η τάση αυτή πλέον φαίνεται να αναστρέφεται.

Η σχέση-панεπιστήμιο

Η δεύτερη βασική ειδοποιός διαφορά της ανάλυσης του «Οι τρεις εποχές του πανεπιστημίου» είναι ότι ορίζει τη σχέση-панεπιστήμιο (κατ' αναλογία της σχέσης-κεφάλαιο, προφανώς όχι ισότητα, αλλά σαν παρελκόμενο της προηγούμενης), σαν θεμελιακό στοιχείο της συγκρότησης του καπιταλισμού.

Στον καπιταλισμό η κοινωνική εμπειρία και θεωρία συγκροτούνται ως επιστήμη και η καλλιέργεια της τελευταίας είναι υπόθεση μίας διακριτής, από την κοινωνική παραγωγή, διαδικασίας: του πανεπιστημίου. Αυτή η τοπολογική μετάσταση διευκολύνει ώστε τα εκάστοτε κυρίαρχα πρότυπα επιστήμης να αποσυνδέονται από τις ταξικές τους ορίζουσες και να εμφανίζονται ως ταξικά ουδέτερα.

Συνεπώς, η σχέση-панεπιστήμιο (ο τρόπος συσχέτισης επιστήμης [панεπιστημίου] και παραγωγής) είναι υποσύνολο της σχέσης-κεφάλαιο ακριβώς γιατί είναι ειδική σχέση του καπιταλισμού. Ως θεσμός της αστικής κοινωνίας το πανεπιστήμιο αναπαράγει τις κυρίαρχες κοινωνικές σχέσεις. Έχει ιδιαίτερη σημασία όχι τόσο στην πρωτογενή διαμόρφωση της θεμελιακής σχέσης, δηλαδή της σχέσης-κεφάλαιο (αυτή συγκροτείται πρώτα και κύρια μέσα στην άμεση διαδικασία παραγωγής), όσο στην οργάνωση βασικών προϋποθέσεων και απαιτήσεων της. Εκτός από την οργάνωση και διαμόρφωση της επιστήμης, το πανεπιστήμιο επιδρά και σε μία σημαντική δευτερεύουσα σχέση του κοινωνικού καταμερισμού εργασίας: τη *σχέση διανοητικής-χειρωνακτικής εργασίας*.

Σκοπός του πανεπιστημίου, στο πλαίσιο της αναπαραγωγής εκ μέρους του των κυρίαρχων κοινωνικών σχέσεων, είναι η παραγωγή και μετάδοση των θεωρητικών-γνώσιων και παραγωγικών προαπαιτήσεων του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Στόχος του είναι η

παραγωγή αυτών των τμημάτων της διανοητικής εργασίας ή των συνδυασμών διανοητικής-χειρωνακτικής εργασίας που απαιτούν επιστημονική συγκρότηση. Συνεπώς, το πανεπιστήμιο προετοιμάζει και διαμορφώνει ένα σημαντικό τμήμα των παραγωγικών δυνάμεων και του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας: πρόκειται για τον *παραγωγικό* και τον *καταναεμπτικό ρόλο* του. Το πανεπιστήμιο δεν αρκείται μόνο στον δεύτερο γιατί δεν διαμορφώνει μόνο άτομα έτσι ώστε να επιτελέσουν παραγωγικά και αναπαραγωγικά καθήκοντα, αλλά επιτελεί και τον πρώτο γιατί παράγει επιστήμη και παραγωγικές εφαρμογές, δηλαδή συνδέεται –άλλοτε έμμεσα και άλλοτε πιο άμεσα– με την παραγωγική διαδικασία καθ’ εαυτήν. Επιπρόσθετα, επιτελεί και τον *ιδεολογικό ρόλο*, δηλαδή οργανώνει την ιδεολογική νομιμοποίηση της αστικής κοινωνίας. Η λειτουργία και η σχετική βαρύτητα καθενός από τους ρόλους αυτούς διαφοροποιείται από «εποχή» σε «εποχή».

III. Οι τρεις εποχές του πανεπιστημίου

Το πανεπιστήμιο περνά από τρεις διακριτές «εποχές»: από το ερασμιακό πανεπιστήμιο των πρώτων αστικών χρόνων (κοινότητα επιστημόνων, σχέσεις μαθητείας, αποστασιοποίηση από άμεσο κρατικό και εν γένει εξωπανεπιστημιακό έλεγχο) στο δημόσιο-κρατικό πανεπιστήμιο (κρατική οργάνωση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης) και σήμερα στο επιχειρηματικό πανεπιστήμιο.

Στις δύο πρώτες «εποχές» η *υπαγωγή της επιστήμης στις ανάγκες της κεφαλαιοκρατικής κερδοφορίας* (δηλαδή η σχέση-πανεπιστήμιο) ήταν *έμμεση* και *τυπική*. Αντιθέτως, αυτό που διαφοροποιεί ριζικά την τρίτη «εποχή» είναι η *ουσιαστική πλέον και άμεση υπαγωγή* της επιστήμης στις ανάγκες του κεφαλαίου.

Στο *ερασμιακό πανεπιστήμιο* η σχέση-πανεπιστήμιο οργανωνόταν και αποσκοπούσε στην *ιδεολογική* κυρίως λει-

τουργία. Η επιστήμη σε αυτό το στάδιο δεν είχε αναπτυχθεί πλήρως σε παραγωγική δύναμη. Σύμφωνα με την παραδοσιακή φιλελεύθερη αστική παράδοση, το πανεπιστήμιο αποτελούσε «ελεύθερο έδαφος» από τον ενδεχόμενο αυταρχισμό της πολιτικής εξουσίας όσο και από επιμέρους, ιδιοτελή ιδιωτικά συμφέροντα, αφιερωμένο στην ελεύθερη, ακώλυτη επιστημονική έρευνα και στην εκπαίδευση με σκοπό το γενικό καλό. Οι βασικές επαγγελματικές κατηγορίες που παρήγαγε ήταν κυρίως ελεύθεροι επαγγελματίες και κρατικά στελέχη (γιατροί, δικηγόροι κ.λπ.). Αυτό απηχούσε εν μέρει το γεγονός ότι στα πρώτα βήματα της ανάπτυξης του (δυτικού κυρίως) καπιταλισμού η διαχείριση της πολιτικής εξουσίας δεν γινόταν άμεσα από την αστική τάξη αλλά από μία σειρά ενδιάμεσες τάξεις και στρώματα. Ταυτόχρονα όμως, η μεσοαστική τάξη διατηρούσε την πρωτοκαθεδρία καθώς και την αυτονομία της κουλτούρας απέναντι σε κρατικές ή ατομικές επιχειρηματικές επιταγές. Επομένως, το πανεπιστήμιο παρήγαγε κυρίως την ιδεολογική ηγεμονία της αστικής τάξης (ιδεολογική λειτουργία) και δευτερευόντως κάποιες επαγγελματικές κατηγορίες (καταναεμπτική λειτουργία), οι οποίες όμως ήταν εκτός του χώρου της παραγωγής (και της εργασίας) και κυρίως στον χώρο της αναπαραγωγής. Από τις βασικές σχολές του ερασμιακού πανεπιστημίου, η φιλοσοφική και η νομική αντιστοιχούσαν κυρίως στην πρώτη λειτουργία ενώ η ιατρική στη δεύτερη. Η παραγωγική λειτουργία του ερασμιακού πανεπιστημίου ήταν ασήμαντη ή ανύπαρκτη (π.χ. οι τεχνολογικές καινοτομίες του 18ου και 19ου αι. δεν προήλθαν από τα πανεπιστήμια, αλλά από τη διαδικασία της παραγωγής και τις συνδεδεμένες με αυτήν σχολές μαθητείας). Επιπλέον, το ερασμιακό πανεπιστήμιο παρέμεινε, κατά βάση, ένα κλειστό «αριστοκρατικό» πανεπιστήμιο. Η *αντίθεση κεφαλαίου-εργασίας* εκφραζόταν μόνον *εξ αποστάσεως* μέσα στο πανεπιστήμιο, ιδιαίτερα με τη μορφή της θεωρητικής αντιπαράθεσης (επιστήμονες που υποστήριζαν τον κόσμο της εργασίας, δη-

λαδή αποτελούσαν «ταξικούς αποστάτες»). Το ερασμιακό πανεπιστήμιο αντιστοιχούσε στο στάδιο του καπιταλισμού του ελεύθερου ανταγωνισμού.

Το *δημόσιο-κρατικό πανεπιστήμιο* υπάγεται στενότερα οργανωτικά στο κράτος και διαμορφώνεται ως τρίτη βαθμίδα του εκπαιδευτικού συστήματος. Αντιστοιχούσε στο στάδιο του μονοπωλιακού καπιταλισμού, όπου η αναπαραγωγή του συστήματος αφορούσε ολόένα και περισσότερο το κράτος (ως συλλογικό κεφαλαιοκράτη). Εάν στο ερασμιακό πανεπιστήμιο η παρέμβαση της πολιτικής εξουσίας περιοριζόταν στη θεσμοθέτηση της πανεπιστημιακής ελευθερίας και των ορίων της, στο δημόσιο-κρατικό πανεπιστήμιο το πλαίσιο οργάνωσης, λειτουργίας (και ιδιαίτερα χρηματοδότησης και αναπαραγωγής) του ακαδημαϊκού συστήματος ρυθμιζόταν πολύ πιο άμεσα. Το κράτος αναλάμβανε πλέον άμεσα την ευθύνη λειτουργίας του πανεπιστημίου και φυσικά διαμεσολαβούσε πολύ πιο στενά τη λειτουργική εξυπηρέτηση, εκ μέρους του πρώτου, των αναγκών της κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης. Ταυτόχρονα, ο *κατανεμτικός* ρόλος του πανεπιστημίου απόκτησε αυξανόμενη σημασία. Η δημιουργία πανεπιστημιακών σχολών που εκπαίδευαν μηχανικούς και τεχνικούς είναι χαρακτηριστική. Ταυτόχρονα, το δημόσιο-κρατικό πανεπιστήμιο ήταν ένα *μαζικό* πανεπιστήμιο, ανοιχτό πλέον και στους γόνους άλλων –πέραν της αστικής– κοινωνικών τάξεων. Στον βαθμό που οι επιστημονικές κατηγορίες που παρήγαγε το δημόσιο-κρατικό πανεπιστήμιο έπαιρναν ελευθερο-επαγγελματική μορφή λειτουργούσε και ως μηχανισμός κοινωνικής ανέλιξης. Όμως ήδη πλέον, σημαντικές μερίδες αποφοίτων κατευθύνονται προς την άμεση διαδικασία της παραγωγής και μάλιστα με τη μορφή μισθωτής εργασίας. Έτσι, μέσω του κατανεμτικού προορισμού, η *αντίθεση κεφάλαιο-εργασία* απέκτησε μία κοντινότερη αντανάκλαση μέσα στο εσωτερικό του πανεπιστημίου.

Όμως τόσο το ερασμιακό όσο και το δημόσιο-κρατικό πανεπιστήμιο διατη-

ρούσαν την σχετική αυτονομία τους από τις άμεσες ανάγκες του κεφαλαίου: η επιστήμη μπορούσε να παρουσιάζεται ως ταξικά ουδέτερα και η επιστημονική έρευνα ως ελεύθερη, αφιλοκερδής αναζήτηση της Αλήθειας. Τα αποτελέσματά της μόνον έμμεσα μετατρέπονταν σε παραγωγική δύναμη για την κεφαλαιοκρατική παραγωγή.

Αντιθέτως με τις προηγούμενες «εποχές», στο σήμερα διαμορφούμενο πανεπιστήμιο η επιστήμη, η εκπαίδευση και η έρευνα υπάγονται πλέον *άμεσα* στις ανάγκες της κεφαλαιοκρατικής κερδοφορίας. Αυτό αποτελεί τη βασική τομή στο πεδίο της σχέσης-πανεπιστήμιο που οδηγεί στη συγκρότηση μίας νέας εποχής: του επιχειρηματικού πανεπιστημίου.

IV. Το επιχειρηματικό πανεπιστήμιο

Το κεντρικό θεμέλιο του επιχειρηματικού πανεπιστημίου είναι η *άμεση υπαγωγή* της επιστήμης στο κεφάλαιο. Αυτό δεν σημαίνει ότι καταργείται η διάσταση του πανεπιστημίου από την κοινωνική παραγωγή, γιατί κάτι τέτοιο θα σηματοδοτούσε την ουσιαστική κατάργηση του πρώτου. Όμως, οι ανάγκες και οι επιταγές της καπιταλιστικής οικονομίας έρχονται πλέον πολύ πιο κοντά στο πανεπιστήμιο, ενώ πληθαίνουν οι μηχανισμοί διαπλοκής. Η άμεση υπαγωγή εκφράζεται και στα τρία θεμελιακά πεδία του: την έρευνα, την εκπαίδευση και τη διοίκηση.

Η έρευνα είχε αναβαθμισθεί, σε σχέση με τη διδασκαλία που παλαιότερα ήταν το κύριο μέλημα, από την προηγούμενη εποχή του πανεπιστημίου. Ήδη το δημόσιο-κρατικό πανεπιστήμιο αναλάμβανε σημαντικό ρόλο στον τομέα της έρευνας και της ανάπτυξης και απορροφούσε σημαντικούς οικονομικούς πόρους κυρίως κρατικής χρηματοδότησης. Από τα τέλη του 19ου αιώνα τα γερμανικά και τα αμερικανικά πανεπιστήμια μετατράπηκαν σε ερευνητικά κέντρα. Οι ιμπεριαλιστικές συγκρούσεις

Πίνακας 1: «Εποχές» του πανεπιστημίου: μία σχηματική παρουσίαση			
Φάσεις του (αστικού) πανεπιστημίου	Ερασμιακό	Δημόσιο-κρατικό	Επιχειρηματικό
Στάδιο του κ.τ.π.	ελεύθερος ανταγωνισμός	μονοπωλιακό και κρατικο-μονοπωλιακό	νέο στάδιο
Κύρια λειτουργία	ιδεολογική	κατανεμτική	παραγωγική
Τύπος υπαγωγής της επιστήμης στο κεφάλαιο	έμμεση	έμμεση	άμεση
Μορφή έκφρασης της αντίθεσης Κ-Λ	εξωτερικά και κατ'αντανάκλαση, μέσω του ιδεολογικού ρόλου	εξωτερικά και κατ'αντανάκλαση, μέσω του κατανεμτικού ρόλου	εσωτερικά, μέσω της παρουσίας σχέσεων μισθωτής εργασίας
Ιδιοκτησιακό καθεστώς	όχι τυποποιημένο	κυρίως δημόσιο	δημόσιο (με ιδιωτικο-οικονομικά κριτήρια) και ιδιωτικό
Βαθμός μαζικότητας	κλειστό	μαζικό	μαζικό αλλά και κατακερματισμένο
Ταξικός προορισμός αποφοίτων	αστικά και μεσοαστικά στρώματα	αστικά, μεσοαστικά στρώματα και εργαζόμενη διάνοψη	αστικά, νέα μεσοαστικά στρώματα και νέες εργατικές κατηγορίες
Κοινωνική διαίρεση του πανεπιστημιακού πληθυσμού	διδάσκοντες-διδασκόμενοι	διδάσκοντες-διδασκόμενοι	μερίδες που είτε άμεσα είτε έμμεσα εκμισθώνουν και εκμεταλλεύονται εξαρτημένη μισθωτή εργασία και μερίδες μισθωτής εργασίας

(παγκόσμιοι πόλεμοι, Ψυχρός Πόλεμος κ.λπ.) ενίσχυσαν την τάση αυτή, καθώς το πανεπιστήμιο αναλάμβανε κρίσιμο και ενεργό ρόλο στις συγκρούσεις αυτές στηρίζοντας τον καπιταλισμό της χώρας του. Όμως, το κέντρο βάρους της έρευνας στο Δημόσιο-κρατικό πανεπιστήμιο ήταν στη *βασική έρευνα*. Δευτερευόντως διεξαγόταν και *εφαρμοσμένη έρευνα*. Στο επιχειρηματικό πανεπιστήμιο η ισορροπία αυτή ανατρέπεται. Προηγουμένως το πανεπιστήμιο

ήταν υποχρεωμένο –είτε μέσω της εποπτείας των υπουργείων Παιδείας είτε/ και για να διατηρήσει την αξιοπιστία του– να μπορεί να επιδείξει έρευνα πρώτης γραμμής (βασική έρευνα) και η διδασκαλία του να συνδέεται με αυτή. Αντιθέτως, στο επιχειρηματικό πανεπιστήμιο υπάρχει ένας κατακερματισμός όπου κάποια λίγα ιδρύματα εξακολουθούν να λειτουργούν όπως παλιά, άλλα γίνονται κυριολεκτικά τμήματα μελετών επιχειρήσεων και άλλα περιορίζονται

στη διδασκαλία χωρίς να διεξάγουν ουσιαστικά έρευνα. Σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις (εκτός των τελευταίων «διδασκτριών») όμως έχει ενισχυθεί ο ρόλος της εφαρμοσμένης έρευνας που επιβάλλει μία αμεσότερη σύνδεση με την οικονομία και την αγορά. Η έρευνα, λοιπόν, «βιομηχανοποιείται», δηλαδή καλλιεργείται μαζικά και υπάγεται πολύ πιο άμεσα στις ανάγκες του κεφαλαίου. Συνακόλουθα, περιορίζεται ή/και ελαχιστοποιείται η δυνατότητα έρευνας σε μη κερδοφόρα ή «προβληματικά» πεδία. Επακόλουθο είναι η *εμπορευματοποίηση της επιστήμης και της έρευνας* και η μαζική εισαγωγή μέσα στην «πανεπιστημιακή κοινότητα» όχι πλέον απλά ιεραρχικών σχέσεων όπως στο παρελθόν, αλλά σχέσεων μισθωτής εργασίας (με εξωπανεπιστημιακές διασυνδέσεις). Η μαζική, βιομηχανοποιημένη και εμπορευματοποιημένη έρευνα χρειάζεται, εκτός από τους πανεπιστημιακούς, ένα ειδικό προσωπικό –άσχετο, εν πολλοίς, από την πανεπιστημιακή διδασκαλία– που αποτελεί κυριολεκτικά μισθωτή διανοητική εργασία. Το δυναμικό αυτό απαρτίζεται από προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς φοιτητές (που πολλές φορές δεν έχουν καν την τύχη η εργασία τους να είναι μισθωτή) και πτυχιούχους ερευνητές.

Στο πεδίο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης λαμβάνουν χώρα δύο σημαντικές αλλαγές. Πρώτον, αλλάζει ο διαχωρισμός των γνωστικών αντικειμένων και πλέον, αντί τα πανεπιστημιακά τμήματα (και τα πτυχία που απονέμουν) να καλύπτουν μία ολόκληρη επιστήμη (δίνοντας και ανάλογα εργασιακά δικαιώματα), προωθείται μία κατακερματιστική εξειδίκευση συνδυασμένη με μία απατηλή διεπιστημονικότητα. Δεύτερον, επιβάλλεται μία τάση σχολειοποίησης της εκπαιδευτικής διαδικασίας και εκκαθάρισης της από κάθε κριτικό στοιχείο.

Ο κατακερματισμός των γνωστικών αντικειμένων και η άνοδος των εφαρμοσμένων και επιχειρηματικών κατευθύνσεων προωθούνται γιατί ο κληροδοτημένος από τον Διαφωτισμό παραδοσιακός ακαδημαϊκός διαχωρισμός των

επιστημών δεν είναι πλέον λειτουργικός για τον καπιταλισμό. Καθώς το πανεπιστήμιο υπάγεται άμεσα πλέον στην παραγωγή, η παραδοσιακή ακαδημαϊκή διαίρεση, που στόχευε κυρίως στην καλλιέργεια αστών-πολιτών –φορέων της κυρίαρχης ιδεολογίας αλλά ταυτόχρονα με μία ευρύτητα σκέψης– χρειάζεται μόνο για μία εξαιρετικά μειοψηφική ελίτ. Αντίθετα, η μάζα των αποφοίτων πρέπει να διαμορφωθεί και να διοχετευθεί όπως και εκεί που οι ανάγκες της καπιταλιστικής οικονομίας επιτάσσουν. Πλέον, το κριτήριο για τη συγκρότηση πανεπιστημιακών τμημάτων και την εισαγωγή μαθημάτων στα προγράμματα σπουδών δεν είναι η αντιστοίχιση τους σε βασικές διαιρέσεις και θεματικές κατηγορίες της επιστήμης αλλά οι απαιτήσεις της οικονομίας. Ταυτόχρονα, παραδοσιακά τμήματα –ιδιαίτερα στις ανθρωπιστικές επιστήμες– υποβαθμίζονται, υποχρηματοδοτούνται, δεν στελεκώνονται επαρκώς ή και κλείνουν. Οι πρόωρες εξειδικεύσεις –και μάλιστα σε προπτυχιακό επίπεδο, δηλαδή πριν ένας φοιτητής μπορέσει να αποκτήσει μία συνεκτική επιστημονική συγκρότηση– δεν παράγουν επιστήμονες (με την παραδοσιακή έννοια του όρου) αλλά επιστημονικά επιμορφωμένους-καταρτισμένους ειδικούς σε εξαιρετικά περιορισμένα πεδία της κοινωνικής γνώσης. Το αποτέλεσμα είναι η ελαχιστοποίηση οποιασδήποτε συνολικής οπτικής και συνακόλουθης κριτικής θεώρησης. Επιπλέον, περιορίζονται τα εργασιακά δικαιώματα καθώς ένας τέτοιος πτυχιούχος μπορεί να απασχοληθεί μόνο σε ένα περιορισμένο φάσμα εργασιών. Μάλιστα, όταν αυτές καλύπτουν βραχυπρόθεσμες ανάγκες, τότε μετά την κάλυψή τους ο πτυχιούχος αυτός ουσιαστικά απαξιώνεται και πρέπει να αποκτήσει μία νέα ειδικότητα για να μπορέσει να εργαστεί.

Σχετικά με την δεύτερη αλλαγή –τη σχολειοποίηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας– υπάρχει μία τάση τυποποίησης του διδακτικού περιεχομένου των μαθημάτων, που υπαγορεύεται από τις κυρίαρχες θεωρίες και πανεπιστημιακά ιδρύματα σε κάθε κλάδο, αλλά και από

επιχειρηματικές εξαρτήσεις που αφενός φτχαίνει τη διδασκαλία και αφετέρου συνήθως εξοβελίζει κάθε ετερόδοξη άποψη. Καθώς επιβάλλονται διαδικασίες ανταγωνισμού μεταξύ των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων επικρατούν ορισμένα κυρίαρχα διδακτικά πρότυπα που ορίζονται ως «κανόνες» και που λειτουργούν πολύ πιο ασφκτικά από οποιαδήποτε προηγούμενα, καθώς συνδιάζονται άμεσα με οικονομικά οφέλη.

Στον τομέα της διοίκησης η λειτουργία του πανεπιστημίου χάνει τον δημόσιο και τυπικά κοινωφελή μανδύα της και συνδέεται στενότερα με ιδιωτικά συμφέροντα. Προχωρά μία διαδικασία ιδιωτικοποίησης, όχι με την έννοια της παραχώρησης στην ιδιωτική ιδιοκτησία όσο στο ότι η διοίκηση του πανεπιστημίου αντιγράφει εταιρικά πρότυπα. Ακόμη, οι πανεπιστημιακοί χάνουν σιγά-σιγά το αποκλειστικό προνόμιο της διεύθυνσης των πανεπιστημίων και πλέον, ιδιαίτερα στον δυτικό κόσμο, τον ρόλο αυτό αναλαμβάνουν επαγγελματίες διευθυντές με αμφίβολη σχέση με το πανεπιστήμιο.

Η πυραμιδοειδής ιεραρχία του επιχειρηματικού πανεπιστημίου και ο συνδυασμός δημόσιου και ιδιωτικού χαρακτήρα

Η «εποχή» του επιχειρηματικού πανεπιστημίου –σε αντίθεση με τις προηγούμενές της– δεν χαρακτηρίζεται από έναν τύπο πανεπιστημιακού ιδρύματος αλλά από μία πυραμοειδή ιεραρχία διαφορετικών τύπων. Αφήνοντας στην άκρη επιμέρους ιδιομορφίες των διαφόρων εθνικών εκπαιδευτικών συστημάτων, μπορούν να διακριθούν τρεις βασικοί τύποι.

Η σχετικά στενή κορυφή της πυραμίδας αποτελείται από ιδρύματα που συνδυάζουν τις κλασικές λειτουργίες του πανεπιστημίου με τις νέες του επιχειρηματικού πανεπιστημίου. Παράγουν επιστήμη και εκπαιδεύουν σε αυτή χωρίς να δεσμεύονται άμεσα για την εξυπηρέτηση ειδικών καπιταλιστικών επιχειρηματικών συμφερόντων. Ταυτό-

χρονα όμως, έχουν και ισχυρές επιχειρηματικές δραστηριότητες, χωρίς όμως η λειτουργία τους να εξαρτάται από τις τελευταίες. Πρόκειται για ιδρύματα με υψηλό κύρος και ισχυρές οικονομικές βάσεις, που τα αποδεσμεύουν από οικονομικές πιέσεις και εξαρτήσεις, οι οποίες αποσκοπούν στην παραγωγή των ελίτ της άρχουσας τάξης αλλά και στην διεξαγωγή βασικής έρευνας. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι τα πανεπιστήμια της αμερικανικής Ivy League και τα περισσότερα ανάλογα του βρετανικού Russell Group. Τα ιδρύματα αυτά είναι είτε δημόσια είτε ιδιωτικά, αλλά τα τελευταία δεν ανήκουν στην κατηγορία των for-profit (δηλαδή δεν εξαρτώνται από την αποκόμιση κέρδους για τη λειτουργία τους και έχουν τη δυνατότητα παροχής μη κερδοφόρων εκπαιδευτικών και ερευνητικών διαδικασιών).

Η μέση της πυραμίδας αποτελείται από ευάριθμα κυρίως δημόσια πανεπιστημιακά ιδρύματα που προορισμός τους είναι κυρίως η εκπαίδευση, ενώ η έρευνα που διεξάγουν είναι λιγότερο βασική και ολοένα και περισσότερο εφαρμοσμένη και έχουσα επιχειρηματικές διαπλοκές. Ο τύπος αυτός έχει συνήθως δεσμεύσεις και περιορισμούς, καθώς περιορίζεται η κρατική χρηματοδότηση και η εξεύρεση εναλλακτικών πόρων οδηγεί στον ανταγωνισμό μεταξύ πανεπιστημιακών ιδρυμάτων για χορηγούς και επιχειρηματικά ερευνητικά και εκπαιδευτικά προγράμματα. Παρ' όλα αυτά, διαφέρουν από τα for-profit ιδρύματα.

Η βάση της πυραμίδας αποτελείται από πολλά χαμηλού επιπέδου ιδρύματα με άμεση επιδίωξη την κερδοφορία (for profit) και τυχάρπαστο εκπαιδευτικό και ερευνητικό έργο. Τα ιδρύματα αυτά είναι κυρίως ιδιωτικής ιδιοκτησίας και η επιβίωσή τους σχετίζεται άμεσα με την κερδοφορία τους. Τα εκπαιδευτικά προγράμματά τους είναι σχετικά βραχύβια και επιδιώκουν να καλύψουν άμεσες ανάγκες της αγοράς εργασίας και επιχειρήσεων. Προσφέρουν εκπαιδευτικά προγράμματα ουσιαστικά επιστημονικής κατάρτισης (και όχι εκπαίδευσης)

σε εξαιρετικά στενές εξειδικεύσεις. Από τη στιγμή δε που οι συγκεκριμένες εξειδικεύσεις δεν έχουν ζήτηση τότε τα αντίστοιχα προγράμματα καταργούνται.

Το σύνολο αυτό έχει έναν μαζικότερο φοιτητικό πληθυσμό συγκριτικά με τις άλλες «εποχές». Όμως, αυτή η μαζικοποίηση του φοιτητικού πληθυσμού –καθώς λίγο-πολύ παντού διευρύνεται η ελευθερία πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση– συμβαδίζει με μία εξίσου έντονη διαστρωμάτωση και διαίρεση των διαφόρων κατηγοριών πτυχιούχων. Χωρίζουν λιγότερα πράγματα έναν πτυχιούχο ενός πανεπιστημιακού προγράμματος δεύτερης κατηγορίας από τον πτυχιούχο ενός προγράμματος επαγγελματικής κατάρτισης από όσα τον χωρίζουν από τους αποφοίτους μίας σχολής ελίτ. Γι' αυτό άλλωστε και η πρόσβαση στις τελευταίες περιορίζεται δραστικά όσο αυξάνει η ελευθερία πρόσβασης σε όλα τα υπόλοιπα πανεπιστημιακά ιδρύματα.

Ακριβώς επειδή το επιχειρηματικό πανεπιστήμιο έχει αυτή την πυραμιδοειδή διάρθρωση, γι' αυτό είναι άστοχος ο όρος «πανεπιστήμιο-επιχείρηση». Ακριβολογώντας, αντιστοιχεί μόνο στα for-profit ιδρύματα και επίσης παραγνωρίζει τις ευρύτερες λειτουργίες του επιχειρηματικού πανεπιστημίου. Επίσης, υπονοεί κατά βάση ιδιωτικά ιδρύματα όταν ο κύριος όγκος της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης παραμένει τυπικά δημόσιος. Άλλωστε, έχει αναγνωριστεί ότι η δημιουργία καθαρών καπιταλιστικών αγορών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση δεν είναι εφικτή για αντικειμενικούς λόγους (Marginson, 2013· Hemsley-Brown, 2011 και από μία καθαρά ορθόδοξη σκοπιά Winston, 2013). Αυτό αποτυπώνεται ξεκάθαρα στις μελέτες του ΟΟΣΑ (που έχει αναλάβει ειδικό ρόλο στην ανώτατη εκπαίδευση), όπου ταλαντεύεται αντιφατικά ανάμεσα στον ρόλο των πανεπιστημίων ως παρόχων ιδιωτικών οφελών στους φοιτητές και άλλες ομάδες συμφερόντων (stakeholders) και ως παρόχων δημοσίων αγαθών (Hunter, 2013). Επειδή δεν μπορούν να υπάρξουν καθαρές καπιταλιστικές αγο-

ρές στην ανώτατη εκπαίδευση γι' αυτό στο επιχειρηματικό πανεπιστήμιο οργανώνονται οιονει-αγορές (quasi markets) κυρίως μέσω των *συστημάτων διασφάλισης ποιότητας* (της καθ' ημάς ψευδώνυμης «αξιολόγησης»). Στα συστήματα αυτά μία δημόσια ή ημι-δημόσια αρχή παίζει αποτιμά τα ιδρύματα προσομοιάζοντας τη λειτουργία της αγοράς, αλλά έχοντας επίσης σημαντικά άλλα κριτήρια (Willmott, 2003). Με τον τρόπο αυτό επιβάλλεται ο ανταγωνισμός μεταξύ των ιδρυμάτων, αλλά αυτός υπόκειται πάντα σε ισχυρή κρατική εποπτεία και δεν παίρνει τις γυμνές και καταστροφικές μορφές του ενδο-καπιταλιστικού ανταγωνισμού.

Η αντίθεση κεφάλαιο-εργασία και οι πανεπιστημιακές κοινωνικές ομάδες

Η άμεση εισχώρηση της καπιταλιστικής οικονομίας μέσα στο πανεπιστήμιο μετασχηματίζει την ταξική διάρθρωσή του. Οι κλασικές κοινωνικές μερίδες (καθηγητές, φοιτητές) μετασχηματίζονται και υποδιαιρούνται σε νέες κατηγορίες και εμφανίζονται νέες μερίδες με καινοφανή χαρακτηριστικά. Επιπλέον, τόσο οι μετασχηματισμένες παραδοσιακές όσο και οι νέες μερίδες που εμφανίζονται πολώνονται σε σχέση με το εάν άμεσα είτε έμμεσα εκμισθώνουν και εκμεταλλεύονται εξαρτημένη μισθωτή εργασία ή αντίθετα επιτελούν μισθωτή (εκμεταλλευόμενη) εργασία.

Στον πανεπιστημιακό χώρο συγκροτούνται παραδοσιακά δύο βασικές κοινωνικές μερίδες (καθηγητικό σώμα και φοιτητές) και δευτερευόντως κάποιες άλλες (εργαζόμενοι, βοηθητικό προσωπικό κ.λπ.), που το μέγεθος και η βαρύτητά τους ποικίλει ανάλογα με την ιστορική περίοδο. Ο ταξικός χαρακτήρας των δύο βασικών κοινωνικών μερίδων δεν παραμένει σταθερός και αμετάλλακτος διαχρονικά, αλλά αποτυπώνει τους μετασχηματισμούς της σχέσης-πανεπιστήμιο μέσα στο καπιταλιστικό σύστημα.

Στην πρώτη «εποχή» ο πανεπιστημιακός χώρος απαρτιζόταν κυρίως από το καθηγητικό σώμα και τους φοιτητές. Το πρώτο ήταν ένα μεσοαστικό στρώμα γιατί βασική αρμοδιότητα είχε να νομιμοποιεί ιδεολογικά την αστική κοινωνία και να εκπαιδεύει αυτούς που θα αναπαρήγαγαν αυτή τη λειτουργία καθώς και επαγγελματίες (γιατρούς, δικηγόρους κ.λπ.) που στην περίοδο εκείνη αποτελούσαν μεσοαστικά στρώματα. Ο φοιτητικός πληθυσμός επίσης προερχόταν από αστικά και μεσοαστικά στρώματα καθώς ο αριθμός των εισακτέων ήταν μικρός. Το πανεπιστήμιο, επομένως, μέσα από ένα πλέγμα ταξικών φραγμών, εκπαιδεύει γόνους των αστικών και μεσοαστικών στρωμάτων, οι οποίοι με τη σειρά τους εντάσσονταν στις τάξεις αυτές.

Στο δημόσιο-κρατικό πανεπιστήμιο ο ταξικός χαρακτήρας του καθηγητικού προσωπικού και του φοιτητικού πληθυσμού διαφοροποιήθηκε, ενώ η ανάπτυξη των πανεπιστημίων και της υποδομής τους οδήγησε στη μαζικοποίηση των δευτερευουσών κοινωνικών μερίδων (εργαζόμενοι κ.λπ.). Και τα δύο αυτά στρώματα μαζικοποιήθηκαν δραστικά, ιδιαίτερα στη «χρυσή περίοδο» του '60 και του '70, όταν οι ραγδαίοι ρυθμοί καπιταλιστικής συσσώρευσης απαιτούσαν αντίστοιχες αυξήσεις του επιστημονικού και του εκπαιδευμένου εργατικού δυναμικού. Η ανάγκη αυτή μαζικοποίησης μείωσε τη λειτουργική σημασία των ταξικών φραγμών και για τους δύο αυτούς πανεπιστημιακούς πληθυσμούς. Όσον αφορά το καθηγητικό στρώμα, αυτό διαιρέθηκε σε περισσότερες βαθμίδες και έχασε εν μέρει τμήμα του «αριστοκρατικού» χαρακτήρα και της κοινωνικής αίγλης που είχε προηγουμένως. Από την άλλη πλευρά όμως, τουλάχιστον κάποιοι επιστημονικοί κλάδοι του απέκτησαν μεγαλύτερο βάρος στην οικονομική ζωή, ενώ κάποιοι άλλοι αναβαθμίστηκαν όσον αφορά τις διαδικασίες θεσμοποίησης και ρύθμισης των αστικών κοινωνιών. Το καθηγητικό σώμα εξακολουθούσε να προέρχεται από (αν και όχι πλέον τόσο ασφυκτικά) και να ανήκει σε αστικά και μεσοαστικά

στρώματα. Από την άλλη, η ταξική προέλευση του φοιτητικού πληθυσμού άλλαξε σημαντικά καθώς το πανεπιστήμιο άνοιξε σε εργατικά και λαϊκά στρώματα. Εκείνο όμως που άλλαξε καταλυτικά ήταν η ταξική ένταξη των πτυχιούχων, καθώς πολλοί κλάδοι έχασαν τον ελεuthero-επαγγελματικό χαρακτήρα τους και απέκτησαν χαρακτηριστικά εξαρτημένης μισθωτής εργασίας.

Στο επιχειρηματικό πανεπιστήμιο ο φοιτητικός πληθυσμός και το καθηγητικό σώμα διασπώνται σε μερίδες που διαπερνώνται πλέον άμεσα από την αντίθεση κεφαλαίου-εργασίας. Ένα μέρος του καθηγητικού σώματος αποτελεί πλέον ανοικτά την εργοδοσία ενώ ένα τμήμα του φοιτητικού πληθυσμού (προπτυχιακού και μεταπτυχιακού) αλλά και ένα τμήμα επίσης του καθηγητικού προσωπικού αποτελούν κυριολεκτικά μισθωτή εργασία. Επιπλέον, προστίθεται μία μαζική κατηγορία ερευνητών και διδασκόντων με αρκετές εσωτερικές διαφοροποιήσεις που ουσιαστικά αποτελούν «επιστημονικό προλεταριάτο».

Ακαδημαϊκός «ιμπεριαλισμός»

Σήμερα είναι προφανής η αυξανόμενη διεθνοποίηση του επιχειρηματικού πανεπιστημίου. Υπό το πρόσχημα των διεθνών συνεργασιών και της «αριστείας» σχηματίζονται διεθνείς εξαρτήσεις και δημιουργούνται πολυεθνικά επιχειρηματικά πανεπιστήμια. Η κίνηση αυτή ξεκινά από ιδρύματα στην κορυφή της πυραμίδας αλλά επεκτείνεται στις υπολοίπες βαθμίδες της. Ξεκινώντας ιδιαίτερα από δυτικά πανεπιστήμια, πλέον δεν επιδιώκεται μόνο οι προσέλκυση αλλοδαπών φοιτητών και επιστημονικού και διδακτικού προσωπικού, αλλά δημιουργούνται παραρτήματα και «υπεργολαβίες» σε άλλες χώρες. Οι εξαρτήσεις αυτές αφορούν κυρίως την εκπαίδευση αλλά πλέον επεκτείνονται και στην έρευνα. Βέβαια, οι τύποι εξάρτησης διαφέρουν σημαντικά. Τα ιδρύματα της κορυφής των βασικών ιμπεριαλιστικών χωρών συνδέονται με ιδρύματα χωρών

από κατώτερες βαθμίδες της ιμπεριαλιστικής πυραμίδας αντλώντας φοιτητές και προσωπικό, πουλώντας εκπαιδευτικές και ερευνητικές υπηρεσίες και ακόμη και δημιουργώντας –με ή χωρίς συνεργασίες– εγχώρια παραρτήματα. Αντίθετα, μεσαία ιδρύματα έχουν μικρότερες τέτοιες δυνατότητες και περιορίζονται να πωλούν το όνομά τους. Τέλος, στη βάση της πυραμίδας for-profit ιδρύματα πωλούν σε αντίστοιχα ιδρύματα υποδεέστερων χωρών ουσιαστικά την ταμπέλα τους. Από τις διασυνδέσεις αυτές φυσικά προκύπτουν ανάλογα οικονομικά οφέλη και εξαρτήσεις.

Ιδιαίτερο ρόλο τα τελευταία χρόνια σε αυτή την τάση διεθνοποίησης και ακαδημαϊκού «ιμπεριαλισμού» παίζουν τα προγράμματα εξ αποστάσεως διδασκαλίας. Άλλωστε, γι' αυτό προωθούνται εξαιρετικά επιθετικά από επιφανή δυτικά ιδρύματα. Ουσιαστικά πρόκειται για σπουδές Linguaphone (δηλαδή χαμηλής εκπαιδευτικής αξίας) καθώς απουσιάζει ο πλούτος της διά ζώσης επαφής και διδασκαλίας. Ταυτόχρονα όμως, είναι σχετικά φθηνές και συνεπώς διευρύνουν την πανεπιστημιακή αγορά. Επίσης, βοηθούν στην εκτόπιση ακαδημαϊκού διδακτικού προσωπικού και στην αντικατάστασή του από κακοπληρωμένους και εντατικοποιημένους φροντιστές αφενός και εξοπλισμούς τηλεδιάσκεψης αφετέρου. Επιπλέον, η διδασκαλία χάνει κάθε αμεσότητα και ζωντάνια, ενώ αυξάνει η δυνατότητα τυποποίησης και σχολειοποίησής της και εκκαθάρισής της από αιρετικά στοιχεία.

Οι ιδιαιτερότητες του ελληνικού επιχειρηματικού πανεπιστημίου

Στην Ελλάδα το επιχειρηματικό πανεπιστήμιο ήλθε με σημαντική χρονική υστέρηση. Σημαντικό ρόλο σε αυτό έπαιξαν δύο στοιχεία. Πρώτον, το ισχυρό μεταπολιτευτικό φοιτητικό κίνημα που καθυστέρησε σημαντικά τις καπιταλιστικές αναδιαρθρώσεις της ανώτατης εκπαίδευσης. Κρίσιμο θεσμικό εμπόδιο αποτελεί πάντα η συνταγματική απαγό-

ρευση ιδιωτικών πανεπιστημιακών ιδρυμάτων και διδάκτρων (άρθρο 16). Έτσι, μόνο μέσω νομικής φαλκίδευσης (από το ΣτΕ) ξεπεράστηκε η απαγόρευση διδάκτρων για τις μεταπτυχιακές σπουδές. Δεύτερον, το ότι στον ελληνικό καπιταλισμό ακόμη και οι ισχυρότεροι επιχειρηματικοί όμιλοι έχουν περιορισμένη έρευνα και ανάπτυξη, καθώς προτιμούν να την αγοράζουν από το εξωτερικό ή να την παίρνουν δωρεάν από το δημόσιο. Βέβαια και το τελευταίο έχει περιορισμένες δαπάνες γι' αυτήν.

Για τους ίδιους λόγους το επιχειρηματικό πανεπιστήμιο στη χώρα μας πήρε «μπάσαρδη» μορφή. Ουσιαστικά, μέχρι σήμερα αποτελεί ένα κέλυφος που στο εσωτερικό του λειτουργούν πάμπολλα μικρομάγαζα επιχειρηματιών-πανεπιστημιακών. Αντίθετα, στο κυρίαρχο πρότυπο του επιχειρηματικού πανεπιστημίου είναι το τελευταίο σαν συνολικός μηχανισμός που αναπτύσσει τις λειτουργίες του. Στο εσωτερικό του κάποιες μερίδες πανεπιστημιακών μετέχουν στη διεύθυνση (και συμμετέχουν στην αποκόμιση υπεραξίας), ενώ η μεγάλη πλειοψηφία είναι, στην καλύτερη περίπτωση, καλοπληρωμένο προσωπικό. Σε καμία περίπτωση δεν επιτρέπονται μικρομάγαζα και διαδικασίας ατομικής ιδιοποίησης μέσα στο ίδρυμα. Όμως, ήδη φαίνεται ότι αυτή η περίοδος πανεπιστημιακών μικρομάγαζων παρέρχεται καθώς τόσο θεσμικά όσο και αντικειμενικά αναπτύσσονται ισχυρές τάσεις συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης.

Καθοριστικό ρόλο στην προώθηση του επιχειρηματικού πανεπιστημίου στη χώρα μας έπαιξε η ΕΕ και η δημιουργία του ενιαίου χώρου ανώτατης εκπαίδευσης. Βασικοί άξονες είναι η διαδικασία της Μπολόνια και η Στρατηγική της Λισαβόνας. Αξίζει να επισημανθεί ότι, ενώ η πρώτη προσαπόθεσε να ωθήσει τα κράτη-μέλη στην κατεύθυνση αυτή, η δεύτερη έχει ένα πολύ πιο αποφασιστικό και διεθνικό χαρακτήρα. Περιλαμβάνει νομικά δεσμευτικές ντιρεκτίβες (π.χ. στην αναγνώριση πτυχίων), κοινές συστάσεις καθώς και πολλά δεσμευτικά χρηματοδοτικά σχήματα (δηλαδή χρη-

ματοδότηση έναντι θεσμικών αλλαγών).

Τέλος, η ελληνική κρίση και τα μνημόνια που επιβλήθηκαν εντείνουν την οικοδόμηση του επιχειρηματικού πανεπιστημίου, καθώς η κρατική χρηματοδότηση των πανεπιστημίων μειώθηκε δραματικά με αποτέλεσμα τα τελευταία να στρέφονται σε επιχειρηματικές δραστηριότητες και διασυνδέσεις για την εξεύρεση πόρων. Φυσικά, η στροφή αυτή ενισχύεται από τη γρήγορη πλέον αλλαγή του θεσμικού πλαισίου από όλες τις μνημονιακές κυβερνήσεις.

V. Για ένα πρόγραμμα πάλης ενάντια στο επιχειρηματικό πανεπιστήμιο

Η αντίθεση στο επιχειρηματικό πανεπιστήμιο δεν μπορεί να οργανωθεί στη βάση της ρομαντικής αναπόλησης των παλαιότερων «εποχών» του, καθώς οι βάσεις συγκρότησής τους έχουν παρέλθει ανεπιστρεπτί. Η προσπάθεια αντιμετώπισης των αλλαγών αυτών και της επιχειρηματοποίησης με βάση διαταξικές συμμαχίες με επίκεντρο ηθικές επικλήσεις περί αφιλοκέρδειας του πανεπιστημίου είναι ατελέσφορες. Οι μετασχηματισμοί του καπιταλισμού οδηγούν στο επιχειρηματικό πανεπιστήμιο και συνεπώς δεν μπορεί να ανατραπεί το τελευταίο με την επίκληση της προηγούμενης κατάστασης πραγμάτων του καπιταλισμού, γιατί αυτή παρέρχεται ανεπιστρεπτί.

Η μόνη κοινωνική δύναμη που μπορεί να αντιπαλέψει το επιχειρηματικό πανεπιστήμιο είναι η ενοποίηση όλων αυτών των πανεπιστημιακών μερίδων που οδηγούνται στη μισθωτή εργασία και η σύνδεσή τους με τον κόσμο της εργασίας εκτός πανεπιστημίου. Άλλωστε οι μερίδες αυτές –τόσο μέσα στο πανεπιστήμιο όσο και αυτές που παράγονται από το πανεπιστήμιο και βγαίνουν μετά στην αγορά εργασιακής δύναμης– βρίσκονται στην καρδιά των καινούργιων εργασιακών κατηγοριών που δημιουργ-

γεί το νέο στάδιο του καπιταλισμού. Ένα τέτοιο μέτωπο παιδείας-εργασίας, που θα ενώνει τις εργαζόμενες μερίδες του πανεπιστημίου μεταξύ τους αλλά και με τις εργαζόμενες μάζες εκτός πανεπιστημίου, δεν μπορεί παρά να βάλει στο επίκεντρό του το ζήτημα της εργασίας: τόσο της βελτίωσης της θέσης της μέσα στη σημερινή τάξη πραγμάτων αλλά κυρίως την απελευθέρωσή της από τη μισθωτή εργασία.

Ένα τέτοιο μέτωπο δεν πρέπει να διασπάσει να συνδέει το πανεπιστήμιο με την παραγωγή και την εργασία. Άλλωστε, μία κοινωνία της απελευθερωμένης εργασίας θα πρέπει να υπερβεί την ύπαρξη ενός θεσμού γνώσης διαχωρισμένου από την παραγωγή, όπως το πανεπιστήμιο. Δύναμη του αιτήματος απελευθέρωσης από τη μισθωτή εργασία είναι ακριβώς η στήριξη στον κόσμο της εργασίας. Η εκπαίδευση –όχι φυσικά ουδέτερα και χωρίς κοινωνικούς προσδιορισμούς– είναι πλέον οργανικό χαρακτηριστικό του κόσμου αυτού. Η αστική τάξη αποσύνδεσε την εκπαίδευση από την εργασία όταν αυτό σήμαινε την πίεση για εξασφάλιση απασχόλησης σε όσους σπούδαζαν και σήμερα έρχεται να απαιτήσει την επανασύνδεσή τους αλλά με τους δικούς της όρους. Ο κόσμος της εργασίας όχι μόνο δεν μπορεί αλλά και δεν πρέπει να υπεκφύγει αυτή τη σύνδεση. Πρέπει να την θέσει αλλά από τη δική του σκοπιά και με τους δικούς του όρους. Αυτό σημαίνει διεκδικήσεις όπως η παρεχόμενη γνώση να διευρύνει τους κοινωνικούς και γνωστικούς ορίζοντες και να διευκολύνει τον κόσμο της εργασίας να οργανώνει και να διευθύνει αυτός την κοινωνική παραγωγή. Φυσικά, κάτι τέτοιο αντίκειται στις θεμελιακές βάσεις του σημερινού κοινωνικού συστήματος, αλλά βήματα στην κατεύθυνση αυτή σαφώς και μπορούν να επιτευχθούν. Επίσης, σημαίνει τη διεκδίκηση να συνδυάζεται η εκπαίδευση με το δικαίωμα στην απασχόληση με σταθερούς και αξιοπρεπείς όρους. Ακόμη σημαίνει τη διεκδίκηση της ελεύθερης πρόσβασης, ιδιαίτερα για τα εργαζόμενα και τα λαϊκά στρώματα, στην

πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Τέλος, χρειάζονται αιτήματα που να βάζουν στο στόχαστρό τους την επιχειρηματικοποίηση και να συνδέονται με γενικότερα προβλήματα του κόσμου της εργασίας.

Ο δρόμος για ένα τέτοιο μέτωπο με αυτό το περιεχόμενο είναι προφανές ότι δεν είναι εύκολος. Απαιτείται να ξεπεραστούν σημαντικές αγκυλώσεις και διαχωρισμοί. Κατ' αρχήν, χρειάζεται η υπέρβαση της αίσθησης τόσο των εργαζόμενων μερίδων του πανεπιστημίου όσο και των αποφοίτων του ότι είναι κάτι διαφορετικό από τον κόσμο της εργασίας-

ας. Επιπλέον, χρειάζεται στο εσωτερικό του πανεπιστημίου το ξεπέραςμα της υπεροψίας και της αδιαφορίας των παραδοσιακών πανεπιστημιακών βαθμίδων (και ιδιαίτερα των μερίδων τους που εμπλέκονται σε σχέσεις μισθωτής εργασίας) απέναντι στους «αφανείς πανεπιστημιακούς» και στους εργαζόμενους μεταπτυχιακούς και προπτυχιακούς φοιτητές. Τέλος, ένα κρίσιμο βήμα είναι η συνδικαλιστική οργάνωση των εργαζόμενων μερίδων στο πανεπιστήμιο (μεταπτυχιακοί φοιτητές, «αφανείς πανεπιστημιακοί» κ.λπ.). **T**

b

- Cantwell, B., & Kauppinen, I.** (Eds.). (2014), *Academic Capitalism in the Age of Globalization*. Baltimore, MD: John Hopkins University Press.
- Chandler J., Barry, J. & Clark, H.** (2002), "Stressing Academe: The Wear and Tear of the New Public Management", *Human Relations*, 55 (9).
- Clark, B.R.** (1998), *Creating Entrepreneurial Universities: Organisational Pathways of Transformation*, Oxford: Pergamon Press.
- Ditton, M.** (2009), "How social relationships influence academic health in the 'enterprise university': An insight into productivity of knowledge workers", *Higher Education Research & Development*, 28(2).
- Hemsley-Brown, J.** (2011), "Market, heal thyself: the challenges of a free market in higher education", *Journal of Marketing for Higher Education*, 21(2).
- Hunter, C. P.** (2013), "Shifting themes in OECD country reviews of higher education", *Higher Education*, 66, 707–723.
- Jessop, B.** (2017), "Varieties of academic capitalism and entrepreneurial universities: On past research and three thought experiments", *Higher Education*, 73, 853–870.
- Marginson, S.** (2000), "Rethinking academic work in the global era", *Journal of Higher Education Policy and Management*, 22(1).
- Marginson, S., & Considine, M.** (2000), *The Enterprise University: Power Governance and Reinvention in Australia*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Marginson, S.** (2013), "The impossibility of capitalist markets in higher education", *Journal of Education Policy*, 28(3).
- Ιωαννίδης, Α. & Μαυρουδέας, Στ.** (2000), «Στάδια της καπιταλιστικής ανάπτυξης στην Ελλάδα. Είναι εν εξελίξει ένα νέο στάδιο της σήμερα;», στον τόμο του 7ου συνεδρίου του Ιδρύματος Σάκη Καράγιωργα με θέμα «*Δομές και σχέσεις εξουσίας στη σημερινή Ελλάδα*».
- Ioannides, A. – Mavroudeas, S.** (2003), "Stages of Capitalist Development: Is there a new post-1973 stage in process?", International Conference "The work of Karl Marx and the challenges of the 21st century", Institute of Philosophy, Havana, Cuba 5-7 May. <https://stavros mavroudeas.wordpress.com/2011/07/03/%E2%80%98stages-of-capitalist-development-is-there-a-new-post-1973-stage-in-process%E2%80%99/>.
- Μαυρουδέας, Στ.** (1997), «Πανεπιστήμιο και καπιταλισμός», *Ουτοπία* αρ. 18.
- Μαυρουδέας, Στ.** (2005), *Οι τρεις εποχές του πανεπιστημίου – Το πανεπιστήμιο στον καπιταλισμό*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μαυρουδέας, Στ.** (2006), «Η πολιτική οικονομία και η κριτική της», Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Mavroudeas, S. & Papadatos, F.** (2018), "Is the Financialisation Hypothesis a theoretical blind alley?", *World Review of Political Economy*, 9(4).
- Mavroudeas, S.** (2019), "De-globalisation and the Return of the Theory of Imperialism", στο Kaoru Natsuda K. et al (eds.), *Globalisation and Public Policy*, London: IJOPEC.
- Münch, R.** (2014). *Academic Capitalism: Universities in the Global Struggle for Excellence*. London: Routledge.
- Slaughter, S. & Leslie, L.L.** (1997), *Academic Capitalism: Politics, Policies and the Entrepreneurial University*, Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Slaughter, S. & Rhoades, G.** (2004). *Academic Capitalism and the New Economy: Markets, State and Higher Education*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Willmott, H.** (2003), "Commercialising Higher Education in the UK: The state, industry and peer review", *Studies in Higher Education*, 28(2).
- Winston, G.** (1999), "Subsidies, Hierarchy and Peers: The Awkward Economics of Higher Education", *Journal of Economic Perspectives*, 13(1).
- Winter, R.** (2009), "Academic manager or managed academic? Academic identity schisms in higher education", *Journal of Higher Education Policy and Management*, 31(2).